

מחווון לבחינת בגרות בספרות מועד קיץ תשע"א פתרון: רם פרנקל ויעל פיזוב

שאלה מספר 1.

למרחב מקום זמן יש תפקידים שונים (רקע להתרחשות או משמעות סמלית או אמצעי אפיון דמות). הסבר את התפקיד של המרחב והזמן בסיפור קצר שלמדת.

הסיפור "כינורו של רוטשילד" מאת אנטון צ'כוב מספר אודות יעקב איוואנוב מאטוויאיץ', המכונה ברונזה. יעקוב בונה ארונות מתים בעיירה נידחת ברוסיה ומשתכר מנגינה על כינור. גסיסת אשתו, מותה וגסיסתו שלו גורמים לו לעבור שינוי משמעותי. הוא הופך מאדם אטום מבחינה רגשית לאדם שמבין כי הרווח וההפסד האמיתי הוא זה הרגשי.

במהלך היצירה מתוארת הסביבה בה מתגורר יעקוב. מדובר בעיירה המתוארת כגרועה מכפר. ניתן להתייחס אל המרחב האנושי של העיירה. אנשי העיירה המעטים שפוגש הקרוא במשך הסיפור מעידים לא רק על טיב העיירה, כי אם גם על אופייה של הדמות הראשית ומשמשים כאמצעי לאפיון עקיף. כבר באקספוזיציה פוגש הקורא את רתח המתכת שאקס, אשר שמנצה על להקת הכליזמרים היהודית. נאמר עליו כי הוא לוקח כמחצית מהרווח של הלהקה לכיסו. הדבר מעיד על חוסר המוסריות של אותו אדם, אשר כל עניינו הוא הרווח הכלכלי ולא המוסרי. דמות נוספת שפוגש הקרוא במהלך היצירה הינו מאקסים החובש. נאמר עליו כי בני העיירה אוהבים אותו כי על אף שהוא נותן עינו בכוס ומרביץ לחוליו, שכן הוא יודע את המקצוע. במפגש עם הזוג יעקוב ומרפה נחשף מאקסים בחוסר רגישותו. הוא מחליט כי מארפה חיי מספיק וכעת הגיעה שעתה. נראה כי הוא אינו נותן את הסיוע הדרוש לזקנה על מנת להחלים, שכן יעקוב מהרהר כי אילולי היה לו הכסף, וודאי היה מקבל שירות טוב יותר. מן הראוי לציין כי ניתן לערוך אנלוגיה על דרך הזהות בין יעקוב לבין מאקסים, שכן שניהם אומנם עוסקים במקצועות אשר מפגישים אותם עם מצבים עצובים בחיי האדם, אך הם נוהגים בסובבים אותם באטימות רגשית. עם זאת, דווקא במפגש בין השניים, קיימת אנלוגיה על דרך הניגוד, דבר אשר מצביע על השינוי שהחל להתחולל ביעקוב כאשר הבין כי אשתו עומדת למות. דמות נוספת אשר יש בכוחה להעיד על הסביבה של יעקוב הינה הילדים, אשר צועקים ברשעות ונטפלים הן לרוטשילד (מכנים אותו ג'יד) והן ליעקב (אחריו הם צועקים "ברונזה הולך") ללא כל סיבה.

כל אלה מעידים על כך שיעקב אינו שונה מסביבתו. חוסר הרגישות שלו אינו נדיר או חריג אלא הוא משקף את המקום בו הוא חי. עם זאת, גסיסת אשתו, מותה וגסיסתו שלו מובילים אותו לעבור שינוי רגשי ותודעתי. הוא מבין כי האטימות הרגשית כלפי הזולת אינה טומנת בחובה כל רווח משמעותי.

שאלה מספר 1 – תוספת

האדונית והרוכל

יער – מרחב פראי. רחוק מחברת אדם. העובדה שהרוכל דווקא נמשך ליער היא אמצעי אפיון עקיף לדמותו כנמשך להרפתקה ולמסתורי. הרי הציפיה מרוכל היא שדווקא יעבור בתוך יישוב, שם יש לו אפשרויות רבות למכור סחורתו.

המיקום של היער כבחירה של הרוכל ביום חורף גשום, היא אמצעי אפיון של הרוכל כאדם הנמשך למסתורין ולסכנה. זהו רמז מטרים להימשכותו לזרותה של האדונית ולביתה המסתורי.

מיקום בית האדונית בלב היער ממחיש עד כמה היא מתרחקת מהחברה. מתבודדת. מסתורית. מאיימת.

הזמן – חורף. זו הסיבה שבגללה הרוכל נשאר בבית האדונית. הוא זקוק לקורת גג. החורף, הגשם והסערה יוצרים אווירה של אימה ופחד. מגבירים את רושם הסכנה והמסתורין בבית האדונית.

תיאור החורף והביצה הם אלגוריים לתיאור אירופה כמקום מסוכן וטובעני ליהודים.

שאלה מספר 3

סיפור אהבה – תאר כיצד העבר רודף את הדמויות בסיפור אהבה והסבר את המשמעות של רדיפה זו עבור דמויות אלו.

"סיפור אהבה" הוא סיפור נישואיהם של קובה ורוזה, שני ניצולי שואה. הוא אישה עסקים בגיל העמידה, אשר איבד בשואה את אשתו ובתו. היא אישה צעירה, שאלו הם נישואיה הראשונים. קובה מנסה לשקם את חייו, מקים בית שני, ואף מוצא בלבו יכולת לאהוב את רוזה, אף כי השיקום חלקי בלבד. רגשות האשם על משפחתו החדשה מפעפעים בו וסופם שמביאים למותו – התאבדות או כניעה למחלה. כבר בתחילת היצירה שב וחוזר מוטיב הפנים והחוץ, אשר מדגיש את הניגוד החריף בין עולם העסקים המהיר והאינטנסיבי בחוץ, לבין חיי המשפחה בבית עם רוזה, המתוארים כשלווים ודוממים. לכאורה קיים שקט בתוך הבית ורעש בחוץ, אך למעשה ההפך הוא הנכון. ניכר כי קובה בורח מהסערה המתחוללת בתוך נפשו - העבר הרודף אותו, אל עולם העסקים, אשר מביא לו שקט נפשי. רוזה מצדה משתוממת על כך שקובה פזרן בממונו וקמצן באהבה.

מחלתה של רוזה מובילה לתפנית בעלילה, שכן היא מחייבת את קובה להישאר בבית ולטפל באשתו. כאשר קובה נמצא בבית הוא שוקע בהרהורים, אותם ניסה להדחיק באמצעות היציאה החוצה. תהליך ההידרדרות של קובה הינו איטי תחילה, הוא מאבד עניין בעסקיו עד שהוא זונח אותם. נאמר כי כוחו העסקי נעלם ובמקומו הופיע כוח אחר. נראה כי הכוח האחר הוא כוחו של העבר המודחק אשר צף, עולה וגואה תוכו.

המחשבות והזיכרונות אודות עברו מדומים למים הגועשים ועולים ומקבלים ביטוי בחלומות, אשר רודפים את קובה והופכים למוטיב מרכזי ביצירה. תחילה לא נאמר מה תוכנם חלומות, אך מחילופי הדברים בין הזוג, ניכר כי החלומות מובילים את קובה לערוך חשבון נפש. כך לדוגמא הוא מוטרד מפער הגילאים ביניהם ומבקר עצמו על שנישא בשנית. עם התקדמות העלילה נחשף תוכן חלומותיו של קובה. הוא מספר על חלום בו שני רבנים פוקדים אותו להניח לרוזה שכן הוא עגון ואינו רשאי לשאת אישה. החלומות מעידים על אותו עולם פנימי מודחק של הדמות - העבר ורגשות האשם על שזנח אותה. בשלב זה של היצירה נחשף הקורא לעבודה כי לקובה הייתה אישה ובת ניתן לראות כי התהליך בו הקורא נחשף לאמת (כלומר מה שהודחק צף ועולה) מתקיים במקביל לתהליך הנפשי של קובה שגם כן מוצף באמיתות אותן הדחיק.

מן הראוי לציין כי אף רוזה מרבה לחלום, אך בניגוד לקובה החלומות אינם מובילים להבנה והכרה של העולם המודחק. היא אף מציע לקובה לעשות כמות - להדחיק ולהטיב את החלומות. עם זאת, אין בכוחם של דבריה של רוזה לסייע לקובה והעבר מטיל צל כבד על היחסים, עד שהוא מכלה את קובה כליל.

שאלה מספר 5

תאר כיצד אהבה בין בני משפחה או גבר ואישה באה לידי ביטוי במחזה אנטיגונה והסבר את תפקידה בעלילה הטרגית של המחזה.

המחזה הקלאסי אנטיגונה מאת סופוקלס מספר אודות הטרגדיה המתרחשת בממלכת תבי במהלך שלטונו של קראון. קראון מחוקק חוק לפיו אסור לקבור את פוליניקס, אשר לדבריו בגד בממלכתו בכך שיצא עם צבא ארגוס למלחמה כנגד תבי. אחותו של פוליניקס, אנטיגונה, מחליטה לצאת כנגד חוקי המלך ולנסות לקבור את אחיה האהוב ועל כך היא משלמת בחייה. המלך קראון מגלה את מעשיה ומחליט העניש אותה כפי שמענישים כל אדם, המנסה לצאת כנגד חוקי המלך – בעונש מוות. אנטיגונה אינה היחידה אשר אהבתה לבני משפחתה מובילה אותה לסוף טרגי. אף סופו של קראון טרגי לא פחות. משפחתו, בנו הימון ואשתו אאורידיקה, מתאבדים ומאשימים אותו במותם.

דורותיה קרוק, בספרה "יסודות הטרגדיה" מסבירה כי העלילה הטרגית בנויה מארבעה יסודות: מעשה מביש, סבל, ידיעה ואישור מחדש. ארבעת היסודות תלויים זה בזה ונובעים זה מזה. עם זאת, אצל כל אחת מהדמויות לאהבה לבני משפחה תפקיד שונה בעלילה הטרגית. אצל אנטיגונה האהבה לאחיה היא שמובילה אותה לעשות מעשה מביש – לצאת כנגד חוקי המלך ולקבור את אחיה. מעשה זה מוביל אותה לסבל, במקבל ביטוי הן בהצהרותיה בדרך למערה והן בהתאבדותה. הסבל שלה מוביל לידיעה כי היא סובלת היות ועשתה דבר נורא – עברה על חוקי המלך. בסבל שלה היא למעשה מאשרת מחדש את חשיבות החוקים במדינה.

במקרה של קראון, האהבה לבני משפחה משמשת בתפקיד אחר בעלילה הטרגית. קראון עושה מעשה נורא ואיום – הוא מחוקק חוק לפיו אסור לקבור את פוליניקס. חוק זה נוגד את חוקי האלים, לפיהם יש לקבור כל אדם באשר הוא. על כך הוא נענש וסובל. סבלו של קראון טמון בעובדה כי משפחתו מתאבדת ומאשימה אותו במותם. אהבה שלו אל משפחתו היא שגורמת לו לסבל גדול. הוא אף אומר כי הוא אינו רוצה לחיות עוד. הסבל מביא אותו לידיעה כי הוא סובל שכן עשה מעשה נורא – יצא כנגד חוקי האלים. בסבל שלו מאשר קראון מחדש את גדולת חוקי האלים – חוקיהם חזקים אפילו מחוקי המלך.

רכיבים ביצירה כגון סמלים ומוטיבים חלומות והזויות דמויות משנה תורמים לחיי הנפש של דמויות מרכזיות. תאר שני רכיבים כאלה ברומן מתורגם שלמדת הסבר מה אפשר ללמוד מהם על חיי הנפש של דמות מרכזית ברומן .

היצירה "התפסן בשדה השיפון" מאת ג.ד. סלינג'ר מתארת "מסע חניכה" בן שלושה ימים שעובר נער בשם הולדן קופילד בנוי יורק. השאלה (הקונפליקט) שמעסיקה את הנער הינו שאלת המעבר מעולם הילדים, בו הוא חפץ להישאר, אל עולם המבוגרים, אותו הוא רואה כצבוע ומסואב. הקונפליקט בין שני העולמות פוגע באיזון הנפשי של הולדן וגורם למשבר עצום, עד כדי אשפוז.

אחד המוטיבים המרכזיים ביצירה אשר תורמים לעיצוב חיי הנפש של הדמות ולתהליך שהיא עוברת הינו מוטיב הברווזים. לאורך היצירה תוהה הגיבור באשר לגורל הברווזים בבריכה בסנטרל פארק; לאן הם עפים כאשר הבריכה קופאת והאם מישוהו בא לקחת אותם, או שמא הם עפים בכוחות עצמם. הוא חושב על כך במפגש עם ספנסר המורה להיסטוריה ושואל על כך פעמיים נהגי מוניות. לבסוף, הוא מחליט ללכת לבדוק בכוחות עצמו ומגלה כי הבריכה חצי קפואה והברווזים אינם.

השאלות באשר לברווזים למעשה מסמלות שאלות באשר למצבו שלו - מה יקרה לו כאשר הזמן יחלוף והוא יצטרף לעזוב את בריכת הילדות שלו. לאיזה כיוון יעוף - האם יעבור לעולם המבוגרים. ואם כן, האם יעשה זאת בכוחות עצמו או שמא יצטרך עזרה. בסיום היצירה, הוא מבין כי כמו שהגעת החורף הינה בלתי נמנעת, כך גם התבגרותו. הוא מבין כי עליו לעזוב את הילדות ולעבור לעולם המבוגרים. עם זאת, את המעבר הוא אינו מצליח לעשות בכוחות עצמו ונזקק לעזרה - את הסיפור הוא כותב מבית ההבראה בו הוא מאושפז.

ניתן להוסיף כי כאשר הולדן הולך לבריכה הוא מעלה רק שתי אפשרויות - בריכה קפואה או לא קפואה. ואילו במציאות הבריכה קפואה למחצה. נראה כי הולדן תופס את העולם בצורה דיכוטומית כשחור ולבן ואילו העולם הוא ברובו אפור.

דרך נוספת באמצעותה מעוצבים חיי הנפש של הדמות הראשית הינה באמצעות דמויות משנה. אחת מדמויות המשנה המעניינות ביצירה הינה פיבי - אחותו בת התשע של הולדן, אותה הולדן אוהב ובה הוא רואה ילדה אידיאלית. במפגש עם פיבי ניתן ללמוד על הולדן מספר דברים: ראשית, ניתן לראות את אהבתו לעולם הילדים. הדבר מתבטא בכך שכאשר היא מבקשת ממנו להגיד דבר אחד שהוא אוהב. ניכר כי הולדן אוהב דברים שקשורים לעולם הילדות - את אלי אחיו וג'יימס אשר במותם הצליחו לעצור את הזמן מלכת ולהישאר בעולם הילדות לנצח, את הנזירות אשר אף הן מצאו מפלט מעולם המבוגרים

בגרות ופסיכומטרי

המסואב ואת פיבי הילדה. בהמשך הוא אומר שהוא רוצה להיות התפסן בשדה השיפון . כלומר לתפוס את הילדים כדי שלא יפלו.

בנוסף, באמצעות המפגש עם פיבי ניתן לערוך אנלוגיה על דרך הניגוד בין הולדן לבין פיבי. אנלוגיה זו מדגישה את הילדותיות, התלישות מהמציאות, פריצת החוקים וחוסר האחריות של הולדן.

מן הראוי לציין כי דמותה של פיבי לא רק מאפיינת את הולדן וחושפת את עולמו הפנימי, כי אם גם מקדמת את העלילה. לאחר שהולדן מספר לפיבי על תוכניותיו לעזוב למערב, היא נפגשת איתו כאשר מזוודה נשרכת אחריה. הולדן מוכה התדהמה מבין כי למעשיו יש השפעה על הסובבים אותו. במפגש הבא עם אחותו ניכר השינוי בו וההבנה כי הוא צריך עזרה.

שאלה מס. 15

השאלה: תאר שתיים מנקודות המפנה בעלילת הרומאן שלמדת, הסבר מדוע לדעתך נקודות אלה הן נקודות מפנה.

תשובה על פי "סיפור פשוט"

נקודת מפנה ראשונה: סגירת השער על-ידי בלומה בבית עקביא מזל.

מדובר בשלבים הראשונים של חיי הנישואין בין מינה והירשל. זהו צומת מרכזי ממש טרם ההידרדרות שתוביל את הירשל לשגעונו.

הירשל אוהב את בלומה ונידון לחיות עם מינה השנואה עליו בשל היותה שידוך שכפתה עליו אמו צירל. רוחו של הירשל לא טובה עליו ובהמלצת הוריו הוא מתחיל לטייל. טיוליו נושאים אותו אל מחוץ לעיר, לבית עקביא מזל, אדונה החדש של בלומה. הירשל אינו מפסיק להגות בבלומה, אהבת נפשו. היא משתלטת על מחשבותיו. בתקווה לפגוש בבלומה הוא הולך לשם בליל חורף.

זוהי נקודת המפנה בחייו, שכן מכאן מתחיל השגעון לפרוץ מתוכו. עד עכשיו הוא רק הגה בבלומה, חשב עליה וקיווה לראותה. כשהיא סוף סוף יוצאת מהבית בדרך מקרה, היא סוגרת לפניו את השער (מטאפורה לסגירת שער לבה בפניו). "השער הנעול" הוא אלוזיה ל"שער הנעול" בספר "שיר השירים". גם ב"שיר השירים" בתנ"ך ה"שער הנעול" מבטא חציצה בין גבר ואשה שאהבתם אינה ממומשת.

בלומה רואה בהירשל אדם זר וסתמי – "ראתה בלומה אדם אחד... שאלה בלומה לאותו אדם...". היא אינה מזהה אותו, גם כשהוא עומד בטווח ראייתה, כי בשונה ממנו, היא הוציאה אותו מלבה. בלומה היא בחורה מעשית, ומהרגע ששודך הירשל למינה, החליטה להוציאו מליבה ולא להיתפס לרחמים עצמיים.

לעומת יחסה הצונן של בלומה, הירשל דווקא מזהה אותה על-פי פסיעות רגליה, אפילו מבלי לראותה. כשבלומה מפנה לו עורף, הוא נשבר ובפעם הראשונה בוכה. אין זה בכי של שחרור, אלא בכי המעיד על שבירתו הנפשית. מכאן ואילך תואץ ההידרדרות הנפשית עד לשיגעון.

הירשל רואה אור בחלון וחושב שזה חדרה של בלומה (למעשה זה חדר עבודתו של עקביא מזל אדונה). לאחר זמן כבה הנר. בלומה בשבילו היא התגלמות האור והאור, והנר שכבה הוא מטאפורה לאושרו שנגזר.

כאשר הירשל שב אל ביתו בחצות הוא שומע את קול הגבר קורא (קריאת התרנגול). מוטיב הגבר (תרנגול) ילווה את תהליך ההדרדרות אל השגעון.

נקודת מפנה שנייה: החזרה הביתה מהטיפול אצל ד"ר לנגזם

הירשל מסיים את הטיפול בחודש אלול. אלול הוא חודש הרחמים והסליחות. בחודש זה עורכים חשבון נפש, מתפללים לגזר-דין טוב לקראת יום-הדין (ראש השנה). בחודש זה שב הירשל לביתו. הקדוש ברוך הוא ריחם עליו, והחזירו לחיים שפויים, אולי בשל מעשה הצדקה שעשו הוריו בהיעדרו (ונידבו צבעים לצביעת בית הכנסת).

הירשל חוזר אדם אחר. עיניו כבר אינן מבוהלות ומפוחדות. הוא משקיע ביתר שאת בעבודה בחנות. עכשיו הוא אינו מהרהר עוד בבלומה. הירשל השתנה מאוד: אם בעבר היה מטייל לבדו, ויוצא אגב טיולו אל מחוץ לעיר, הרי שעכשיו הוא נהנה לטייל עם מינה אשתו למרכז העיר ואגב כך לשוחח עם הבריות. הירשל ומינה חוזרים ופותחים את ביתם לאורחים, והיו כאחד מהישוב. משמע שהירשל קיבל את מוסכמות החברה בהבנה.

את המפנה בחיי הירושל ניתן להדגיש באמצעות שני בניו המשמשים כמטונימיה לחיי נישואיו עם מינה. הבן הבכור, משולם, נולד כשהירושל היה בבית המרפא של ד"ר לנגזם. משולם הילד החולני מטונימי לזוגיות החולנית בין הירושל ומינה בתקופה בה נולד. לעומתו, הבן השני הוא תינוק בריא שמשעשע את הוריו. הוא מטונימי ליחסים הבריאים של הירושל עם מינה.

מוטיב הקבצנים הסומים ממחיש את שיאו של המפנה בדמותו של הירושל. כשהיה "משוגע" ד"ר לנגזם שר לו את שירי הקבצנים הסומים שאין להם התחלה ואין להם סוף. הירושל נמשך לשירים אלה שהיו מעין פיצוי לכך שמעולם אמו לא פינקה אותו ולא שרה לו שירי ערש. הקבצנים היוו, לגביו, דמויות שאינן שייכות לכללי משחק המסגרת החומרנית החברתית הנוקשה רודפת הבצע ומחשיבת הממון והמעמד. השירים והמוסיקה הם ביטוי לעולם הרגשי הקרוב ללב הירושל. השירים ללא התחלה וסוף. דהיינו: ללא מסגרת. הרי הירושל שונא גבולות וכללים שהינם מנת חלקה של המסגרת החברתית.

בסיום הרומן הירושל מטייל עם מינה במרכז העיר. הוא רואה קבצן סומא מנגן בשלג. זהו מראה עלוב הרחוק מהדמיונות הרומנטים של הירושל בעבר כשדמיין את הקבצנים הסומים מנגנים בחמה. הירושל זורק מטבע לקבצן ואומר למינה ב"קול קשה": "נלך". זריקת המטבע מעידה על זלזול בעוניו של הקבצן ובעולם הרגש המוסיקלי שהוא מייצג. ה"קול הקשה" מטונימי לכל הוויתו של הירושל שעבר מפנה מאדם רגיש ועדין בעל חיי רגש עזים, לאדם רציונלי, כנוע, סתגלן המדחיק רגשותיו ומקבל על עצמו את ערכי החברה החומרנית של שבוש.

שאלה 16

רכיבים ביצירה, כגון סמלים ומוטיבים, חלומות והזיות, דמויות משנה, תורמים לעיצוב חיי הנפש של הדמויות המרכזיות. תאר שני רכיבים כאלה ברומאן שלמדת, והסבר מה אפשר ללמוד מהם על חיי הנפש של דמות מרכזית ביצירה זו.

תשובה על פי "סיפור פשוט"

מוטיב: ראה דוגמה בדיון על "מוטיב הקבצנים הסומים" בסוף תשובה 15. מוטיב זה מדגיש את המפנה בדמותו של הירשל והיותו "דמות עגולה".

החלומות ביצירה ומשמעויותיהם:

החלום חושף את המציאות הפנימית, את התת-מודע שבנפש האדם. באמצעות החלום האדם נפגש עם פחדיו האינטימיים ביותר ועם תחושותיו האמיתיות ביותר. לפיכך החלום הוא אמצעי אפיון עקיף וכלי בידי הסופר לחשוף את מורכבות נפש הדמות.

חלומה של בלומה:

בלומה, הנערה הצעירה, התייתמה מהוריה ונשאה חסרת כל. היא מגיעה אל בית קרוביה, משפחת הורביץ ובלילה הראשון שם היא חולמת חלום: "ראתה עצמה בחלומה יושבת ברחובה של עיר בעגלה, נתביישה מעצמה לישוב ברשות הרבים וירדה. כיוון שירדה קפצו הסוסים והתחילו רצים, עמדה בפשיטת ידיים וצפתה שיבוא בעל העגלה עד שלא ירמסו הסוסים לעוברי דרכים, המתינה ולא בא. הרגישה שפורענות מתרגשת ובאה, כבשה עיניה בידיה שלא לראות בפורענות".

חלום זה משקף את מצב של בלומה ואת הלוך נפשה ומנבא את העתיד להתרחש. חלום זה מבטא תחושה של בדידות עמוקה, חוסר אונים ופחד מפני איבוד שליטה על החיים. בלומה עוזבת לראשונה את ביתה לעיר זרה ולאנשים שאינה מכירה. סביר להניח שקבלת הפנים הקרה של צירל, אינה מרגיעה את חששותיה ואלו באים לידי ביטוי בחלומה. הבושה וחוסר האונים של נערה יהודיה צנועה היושבת לבדה בעגלה, לא במרכבה סגורה, ברחובה של עיר, חשופה לעין כל, קשה מנשוא. יש כאן אובדן פרטיות, ביזוי ותחושה של חוסר אונים מוחלט. בלומה יורדת מהעגלה על-מנת לבלוט פחות לעין, אבל אז מתחילים הסוסים לרוץ, ובלומה ממתינה לבעל העגלה שיעצרו. היא יודעת שאסון עתיד להתרחש, אבל היא חסרת אונים לחלוטין כפי שמתבטא בפשיטת ידיה. החלום מבטא חרדת נטישה. ההתקוות באמצע הדרך מטאפורית ל"התקעות" בלומה בדרכה בחיים. הסוסים הבורחים הם מטאפורה להוריה. מות ההורים הוא נטישה של מי שהיה צריך להובילה בדרכה בחיים. הציפייה לבעל העגלה מסמלת הזדקקות לבן משפחה שיסוכך עליה, ואולי אפילו לישות נעלה יותר. ציפייה זו נכזבת, ואכן במציאות בלומה מופקרת לחסדי משפחת הורביץ ויורדת מדרגת קרובת משפחה למעמד של משרתת בלא שכר. אם היא מצפה שהירשל יושיע אותה, הרי שהוא בחולשתו חוסר החלטיותו, מאכזב אותה.

חלומותיה של מינה:

חיי נשואיהם של הירשל ומינה שוממים עקב סלידתו ממנה. היא חשה בכך ומנסה לצוד את ליבו בדרכים שונות. לדוגמה, סיפור חלומותיה: "שמיד להתעוררותה היא מבקשת לספר לו חלום שלחלמה בלילה, אינה מספיקה לפתוח עד ששכחה את חלומה. ביקש לילך היא נזכרת שלא חלום אחד חלמה אלא חלומות הרבה חלמה, והיא מפקת ומספרת, מספרת ומפקת. אין חלומותיה ארוכים. הרי שראתה נמלים בחלומה הרי היא מייחדת דיבורה על כל נמלה ונמלה עד שעצמותיו מרחפות, כאילו כל הנמלים שראתה בחלון

בגרות ופסיכותרפי

עמדו על רגליהן ונכנסו לבשרו וריחן מפעפע בו כריח מיני סיכה שלה. כשיפשיל את שרוולו להניח תפילין ירגיש כל בית המדרש באותו ריח".

אם נשפוט את יחסו של המספר אל מינה על-פי דרך תיאורו את חלומותיה, הרי שהוא נוהג בה בזלזול רב. לפי תיאורו, מינה מרבה לחלום, אבל אין משמעות לחלומותיה, היא אינה זוכרת אותם, ומשהיא מצליחה להיזכר בהם, ומספרת אותם, הם משרים על הירשל והקורא שיממן גדול. בהשוואה לחלומה של בלומה, נראים חלומותיה של מינה חסרי ערך ומשמעות.

חשוב לשים לב לכך שבסוף הרומאן המהפך בהרשל ו"הבראתו" באים לביטוי באמצעות שינוי דפוס יחסו של הירשל אל חלומותיה של מינה. בסיום היצירה, כשהירשל מחלים מטירופו, מינה מספרת לו את חלומותיה והוא פותרם למענה.

שאלה מספר 17

כאבי רב / שלמה אבן גבירול

א. תאר את מצבו של הדובר בשיר זה. והסבר כיצד השאלות הרטוריות בבית הרביעי וחמישי מבטאות מצב זה.

ב. הבא מן השיר אמצעי אומנותי נוסף מלבד שאלות רטוריות והסבר כיצד הוא מבטא את מצבו של הדובר.

השיר כאבי רב מאת שלמה אבן גבירול הינו שיר חול מסוג תלונה, במהלכו מציג הדובר את כאבו הפיזי והנפשי באוזני האל ומבקש ממנו לשחרר אותו מייסוריו. בבית רביעי הוא מתלונן כי שלושה דברים מייסרים את נפשו: התחושה כי עשה חטא נורא ואיום, כאב רב ופרידה ("שלושה אוספו עלי לכלות... גדול עיון ורוב מכאוב ופירוד"). ניתן לשער כי כאדם מאמין הדובר יוצא מנקודת הנחה שהוא סובל כי ככל הנראה חטא גדול. בנוסף, הוא מפרט כי הוא סובל מכאב רב. הכאב יכול להיות הן פיזי והן נפשי. מתוך הביוגרפיה של שלמה אבן גבירול ידוע כי הוא סבל ממחלת עור קשה וייתכן וייסורים עליהם הוא מדבר הינם ייסורים פיזיים. הדבר השלישי שמונה הדובר הוא הבדידות. אף הבדידות יכולה להיות מוסברת באמצעות קורות חייו של המשורר, אשר סבל מיתמות בגיל צעיר ונידוי חברתי כתוצאה ממחלתו ואופיו הקשה. בסוגר של הבית הרביעי שואל הדובר באופן רטורי האם מישהו יוכל לעמוד בפני הייסורים הללו ("ומי יוכל לעמוד בלפני שלושה?"). באמצעות השאלה הרטורית הוא למעשה מדגיש כי לא ניתן לעמוד בפני שלושה, אשר מייסורים אותו עד כלות.

בבית החמישי הוא ממשיך ושואל באופן רטורי: "הים אני ואם תנין אלוהי / וכי ברזל עצמי או נחושה?". באמצעות השאלה הרטורית הדובר למעשה מדגיש את תלונתו באוזני האל – הוא מצהיר כי אינו ים ואף לא תנין ועצמותיו אינן מברזל או נחושת ועל כן אין ביכולתו לסבול את הייסורים הנוראיים הללו.

בגרות ופסיכותרפי

מן הראוי לציין כי תלונה דומה מתלונן איוב כאשר הוא פונה אל האל ומטיח בו: "הים אני אם תנין כי תשים עלי משמר?". איוב היה איש צדיק אשר נוסה על ידי האל בשלל אסונות, אך המשיך להאמין באמונה שלמה באל. מן הראוי לציין כי היות ולאדם דתי אסור להתלונן על אלוהיו, הוא משתמש באזכורים ושיבוצים מתלונותיהם של איוב. השימוש בתלונות קיימות (מהמקרא) מאפשר לו להתלונן על גורלו מבלי לחרוג מגבולות המותר.

השיבוץ מאיוב מדגיש כי אף הדובר סובל סבל גדול כמו איוב, אולם גם הוא מתלונן על הקשיים אך אינו מפקפק בגדולת האל ובהערכה אליו. הדבר מתבטא הן בלשון הפניה: "אלוהי" והן בבית הסוגר את היצירה שם מבקש הדובר להיות עבד ה': "ואהיה לך לעולמים לעבד ולא אשאל עדי נצח חפישה".

שיבוץ נוסף מופיע בבית הראשון של השיר: "' בדלת של הבית הראשון: "כאבי רב ומכתי אנושה" משובצות מילים מתוך דברי הנביא ירמיהו: "למה היה כאבי נצח ומכתי אנושה ...". בני התקופה ההיא הכירו היטב את המקרא ומטרת השיבוץ הייתה אפוא להזכיר לקורא את תלונתו של ירמיהו: כלומר תלונתו של אדם בודד כואב ורוגז על הסובבים אותו. השיבוץ לא רק מקשט את הבית כי אם מדגיש את עוצמת הרגשות המתוארים בו.

שאלה מספר 20 – "לנתיבך הנעלם" / ביאליק

הסבר והדגם כיצד מתוארת עזיבתה של האהובה ומהן התגובות של המשורר על עזיבה זו.

השיר עוסק בנטישה פתאומית וכואבת של האהובה את בן זוגה. מתוך הנאמר בבית הראשון ניתן להבין את הסיבה לעזיבתה ("בית כלאך") ואת האופן בהחול בו עזבה ("פרצת כסופה"). הדובר מציין כי היא כל כך נחפזה בעזיבתה ששכחה נעל, חבצלות שנתן לה, את חלומותיו ואתו. ("חפזך ותשי בזוית קיטונך גם נעל של משי, ועל אדן החלון אגודת חבצלותיי וצרור חלומותיי ואתי"). הנעל ששכחה משמשת כאזכור לסיפור סנדרלה. עם זאת, בניגוד לציפיות שמעלה הסיפור, סופם של בני זוג אלה שונה והם נפרדים. החבצלות אלה הן הפרחים שנתן לה האוהב כאות לאהבתו. הדובר אומר שבעזיבתה לקחה איתה האהובה את הצחוק שלה. הצחוק משמש כמיטונימיה לאהובה החיובית והצוהלת אשר השאירה את הדובר נטוש וכואב.

האהוב מצדו תחילה מגיב בעצב. הוא מתאר את עצמו כמסכן ונטוש – כאמור הוא מונה עצמו כחלק מרשימת חפצים שנטשה האהובה בסערה. בהמשך הוא מתחזק ומאחל לה כל טוב ומבטיח אף לשמור עליה מפני צרה. אך הכעס מתגבר עליו והוא הופך מדמות אומללה ועזובה לאדם כועס ונוקם. הוא מדמה עצמו לענף קודר המביא מבול וסערה ("אנוכי ענף קודר וערירי"). מבטיח לרדוף אחריה ולהטיל צל כבד של פחד וחורבן. כלומר, קיים ניגוד בין תגובתו של האוהב בבית הראשון לבין תגובתו בבית השני. הדובר מסיים את שירו באמירה כי הוא אומנם יפלה את לב העולם בברקים ורעמים, אבל גם יחיה אותו בגשמים ושירים. כלומר, סערת הנפש, הכאב ורגשות הנקם הגועים בו כתוצאה מהעזיבה מולידים לא רק דברים שלילים, אלא גם את הכתיבה/ השירה. כלומר, ביצירה שלפנינו יש בשיר גם אלמנט ארספואטי. המשורר מפרט מהיכן הוא שואב את הרעיונות לשיריו.

שאלה 21 – ירח/אלתרמן

בשיר זה מבטו של המשורר כאילו בורא את העולם בכל פעם מחדש. הסבר והדגם מהשיר קביעה זו.

- בתחילת השיר הצהרה ארספואטית (הצהרה העוסקת במהות השירה).
- ההצהרה בתחילת השיר עוסקת במהות השירה **כהזרה**.
- הזרה היא פעולה שהספרות בכלל והשירה בפרט עושים לשגרת המציאות. המשורר מתאר את המציאות באופן חדשני ומיוחד ובכך מפתיע את הקורא ומרגש אותו. הוא מתאר את המציאות באופן לא שגרתי ו"זב". המשורר "מחדש" את המציאות ואת מראות השגרה המוכרים והנושנים. **המשורר "בורא" אותם מחדש בשירן** באמצעות **תמונות** שונות הנוצרות על-ידי לשון פיגורטיבית של סמלים, דימויים ומטאפורות.
- "גם למראה נושן" – גם למציאות השגרית המקיפה אותנו – "יש רגע של הולדת" – רגע בו **המשורר "בורא" ומחדש את המציאות** הזו ובכך עושה לה "הזרה".
- דוגמה להזרה היא תיאור המראה המציאותי של ירח בשמים וברוש על הארץ. המראה השגרתי מתחדש באמצעות הזרה מטאפורית "והירח/על כידון הברוש". הצורה המחודדת של הברוש נדמית

בגרות ופסיכותרפי

באופן מטאפורי לכידון. התמונה ה"נושנה" של ירח וברוש הופכת בשיר לתמונת רצח יצרית. הברוש כאילו רוצח ומשפד את הברוש. מסתם תיאור מציאות, הופכת המטאפורה את תיאור המציאות של ירח וברוש לתיאור הנושא מטען אוריה שלילית אלימה. הירח המוכר והחביב נראה פתאום אומלל, נתון בסכנה.

- דוגמה נוספת להזרה קיימת בתיאור השמים. שמים בלילה יכולים להיות מתוארים בדרכים שונות. למשל – דרך רומנטית תתאר לילה זרוע כוכבים המשדר רוגע ושקט. בניגוד לכך, השיר מתאר לילה כזה כלילה שהשקט בו אינו רומנטי כל עיקר, זהו שקט המבשר מוות ושליליות.
- השיר מתאר את הלילה דווקא בצד השלילי שבו, בהיעדר שבו. זהו לילה ללא ציפורים – "שמים בלי ציפור". הציפורים מטונימים לחיים בכלל. בכך מודגש המחסור בחיים בשמיים אלה. נוצרת אוריה קשה הממשיכה בתיאור השמים כ"זרים ומבוצרים". זהו ציור לשוני היוצר מטפורה, שכן השמים הזרים והמבוצרים מושווים כאן לעיר זרה ומבוצרת, אולי בעת מלחמה. החידוש וההזרה כאן הם בעצם תיאורם של השמיים כעיר מבוצרת.

שאלה מספר 26 – שני יסודות/ זלדה

ברבים משירי זלדה יסודות מהעולם הטבע תורמים לבניית המשמעות של השיר. הסבר והדגם קביעה זו על פי השיר שלמדת.

בשיר "שני יסודות" מאת זלדה מתקיימת האנשה של שני יסודות בטבע – ברוש ולהבה. הם מתוארים כמנהלים דיאלוג ביניהם. הלהבה מדברת ואילו הברוש מקשיב, ומגיב לדבריה בלבו. ניתן לראות כי בין היסודות מתקיימת אנלוגיה על דרך הניגוד - בעוד שהלהבה מנסה בהתלהבות לשכנע את הברוש כי השקפת עולמה היא הנכונה, הברוש השקול והרגוע עונה רק בלבו. לכאורה ניתן לומר כי מתקיימים בהם הבדלים מהותיים, אולם למעשה יש בין השניים הרבה מן המשותף – מעבר לעובדה ששניהם יסודות בטבע בעלי צורה דומה, בשניהם מתקיימים, הטרופ, הרוחניות, הדמיון והחרות. העובדה שבשניהם מתקיימות תכונות אלו מודגשת באמצעות האנפורה אשר מופיע בדברי שניהם. הלהבה שואלת באופן רטורי: "איך אפשר לעבור את החיים הנוראיים האלה בלי שמץ של טרופ, בלי שמץ של רוחניות, בלי שמץ של דמיון, בלי שמץ של הרות". ואילו על הברוש נאמר כי "הוא יודע שיש בו טירוף, שיש בו חירות, שיש בו דמיון, שיש בו רוחניות". כלומר בשניהם יש את הטרופ, החירות הדמיון והרוחניות. מן הראוי להוסיף כי הטרופ הינו הדבר הראשון ברשימת שניהם. אולי שניהם רואים בטרופ תכונה חשובה – היא התכונה ההופכת את האדם לייחודי ונבדל מהשאר.

מערכת היחסים בין שני היסודות, הלהבה והברוש, עשויה להיות מטאפורה לדברים שונים: לשני יסודות המתקיימים באדם, לשתי דרכים לחיות את החיים, לתפיסת עולמם של הצעירים אל מול תפיסת עולמם של המבוגרים. מערכת היחסים בין הלהבה לברוש יכולה אף להיות מטאפורה ליחסים בין גבר ואישה.

שאלה מספר 28 – ירושה/ חיים גורי

סיפור העקדה המקראי מתמקד בדמותו של אברהם כמי שעמד בניסיון של אלוהים. שיר זה מוסיף גם את נקודת המבט של יצחק. מהי נקודת המבט של יצחק על פי השיר? הסבר את תרומתה להבנת המשמעות של השיר.

השיר "ירוש" מבוסס על אלוזיה מקראית ל"עקדת יצחק". אברהם הקשיש נאלץ להוכיח אמונתו על-ידי קיום דברי אלוהים הקוראים לו לעקוד את בנו. זהו סיפור בעל מטען דרמטי. אחד משיאיו בתנ"ך הוא שאלת יצחק התמה "איה השה לעולה". זו שאלה המחזקת את דמות יצחק כשה תמים וכקרוב. סופו של הסיפור המקראי במסר חיובי. יצחק ניצל על-ידי מלאך אלוהים אשר ברגע האחרון התערב. במקום יצחק הוקרב איל שלפתע הופיע. אברהם זכה לגמול בשל אמונתו החזקה. גמולו החיובי הוא שמצאצאיו יוצר עם.

הדובר בשיר מפרש את הסיפור המקראי. הוא מוציא ממנו את העוקץ הדרמטי. לכן הוא פותח דווקא בנקודת שיא ומתח בתנ"ך – בשאלת יצחק ובהופעת הישועה בדמות האיל. השיר מדלג על כל המתח ומגיע ישירות לסוף הטוב. באמצעות נטרול המתח הדרמטי המשורר פונה להתמקד בפרשנות הצד הנפשי-פסיכולוגי של הדמויות (צד שאינו מפותח כלל בסגנון התמציתי-ענייני בתנ"ך).

שני הבתים הראשונים מתמקדים באברהם. שני הבתים האחרונים מתמקדים ביצחק וצאצאיו. בתוך מצוי הבית השלישי בו מופיעים גם אברהם וגם יצחק. מבנה השיר יוצר הפרדה בין מה שחש האב לבין חייו הנוכחי, שכביכול חי חיים נטולי טראומה. אולם ההשלכות נותנות אותותיהם לאורך כל הדורות.

השיר "משלים פערים" ומתאר את אברהם כמי שמפנה גבו לבנו מתוך בושה להסתכל בפניו כמי שהסכים להקריבו.

התנ"ך מדגיש את דמותו של אברהם כדמות חיובית חזקה באמונתה הזוכה לגמול חיובי. השיר, לעומת זאת, מדגיש את אכזריות המשימה שהוטלה על כתפיו ואת אומללותו בסיטואציה זו. כדי לחדד זאת מכונה יצחק בשיר "הילד". אפיונו כ"ילד" בא לבטא את היותו תמים, זקוק להגנה (אותה אינו מקבל אפילו מהורו מולידו). אפיון זה מחזק את דמותו כקרוב.

בבית ג' מתאר גורי כיצד יצחק המשוחרר מאסוריו (קשריו), מביט בגבו של אביו. תיאור זה מציג את אברהם כמתבייש, או מתקשה להתמודד עם מעשיו. מבחינת יצחק, אביו הפנה לו את גבו ובגד בו.

גורלו של יצחק:

- גורי בשירו (בית ארבע) אמנם מזכיר את סופו הטוב של סיפור העקידה. את העובדה שיצחק ניצל וחי חיים ארוכים וטובים. השיר מאזכר את העיוורון של יצחק בסוף ימיו ("עד אור עיניו כהה"). אולי זהו רמז לכך שכמו שבאירוע העקידה אברהם ניצל את תמימותו של יצחק ("שאלת הבן"), כך גם בסוף ימיו אשתו רבקה ובנו יעקב ניצלו את תמימותו ואת עיוורונו כדי שיתן את ברכת הבכורות ליעקב במקום לעשיו. אולם לא סתם טורח המשורר להזכיר כי גם התנ"ך מתאר את העובדות הללו. זאת כיוון שהמטרה בשיר היא שונה מהמטרה בסיפור התנ"כי. מטרתו של גורי היא אירונית. הוא מבקש להבהיר כי גם אם יצחק ניצל הוא נושא בנפשו טראומה. טראומה שנגרמה מכך שאביו היה מוכן להקריב את חייו על מזבח דתו.
- בבית החמישי מתברר המסר של השיר. גורי מתאר את גורלם של צאצאיו של יצחק כהמשך ישיר לגורלו של יצחק עצמו. גם הם, בכל הדורות ישאו בתוכם את הטרומה של צאצאים הנושאים

בגרות ופסיכותרפי

מאכלת בליבם. כלומר, שתמיד יחיו בסכנה כי יוקרבו על מזבח של מטרה גדולה וקדושה יותר מחייהם.

- העובדה שיש בשיר מעין מהלך מעגלי של ירושה מאב לבן, מחזקת את ההרגשה כי יהיה זה מצב קיומי בלי סוף או פתרון. סיפור העקידה הופך בשיר לתבנית המתמצתת את מהותו וגורלו של העם היהודי במהלך הדורות.
- לסיכום: גורי בוחר להביא את סופו הטוב של סיפור העקידה מזווית ראייה אירונית. הוא מוסר בשירו כי אומנם יצחק ועם ישראל ניצל בצורה פיזית אך לא נפשית. וכי תמיד נהייה מוכנים או ניאלץ להקריב את בנינו על מזבח הדת והמולדת.

שאלה 31 – שיר שלא נלמד "קצה חוט" / אריה סיון

המשאלה של המשורר להתחבר לזהותו האבודה

הדובר מרגיש שיש בו נתק. הוא "לא מחובר אל עצמו" ומנסה לתפור מחדש את אותה זהות אבודה: "אתחבר שוב אל החלק שנפרד ממני".
#חזרה על הביטוי "קצה חוט", המדגישה את רצון הדובר אפילו להסתפק במעט שבמעט מהתחברות אל עברו: "לתפס קצה חוט. רק לתפס קצה חוט".
לשון ציורית מטאפורית: הזיכרון מדומה מטאפורית לחוט. מהזכרונות השונים ניתן ליצור חבל שישמש גשר. מקום מוצק של מעבר.

תיאור הזהות האבודה

תיאור זה מזכיר קצת את "שיר נס השיר" של אורי צבי גרינברג. זהו תיאור של אידיליה של ילדות. התיאור של העבר הוא של "שיחים, פרחים צומחים באדמה רכה, חולית, כמו ברקמה/שאמי עשתה לי בעודני ברחמה/ ותלתה על מטתי". השיחים והפרחים מתארים ילדות צומחת, רעננה שיש בה יופי ועידון. לעידון זה תורמת המטאפורה של "אדמה רכה" לתיאור העבר האבוד. זהו עבר שיש בו את צפיית האם להולדת הדובר. צפייה זו ממחישה עד כמה בעברו הרגיש שיש לו משמעות לקיומו, ציפו לו. הרחם הוא סמל למקום הגנה וחום אימהי.

הקשיים העומדים לפני המשורר לממש את משאלתו

שכחה. הלשון הציורית המתארת את השכחה היא המטאפורה "נהר". השיר מתאר הדחקה של העבר. בלשון ציורית מטאפורית מדומה השכחה וההדחקה ל"נהר" – משהו בלתי עביר. ניתן לטבוע בו ולכן הוא מסוכן.
#חוסר ודאות וחשש – מומחש באמצעי עיצוב של שאלה: "מה בעבר השני, מה מצפה אני למצא בעבר השני?". גם החזרה על ההיגד "בעבר השני" מדגישה את מרחק ופער השכחה.
קבעון נפשי: במטאפורת הזהות כפקעת חוטים, מתאר עצמו הדובר כמי שמהלך הזמן עיצב בו קיבעון מסויים באופיו. גם זה הוא מכשול. הדובר מתאר עצמו כבעל אישיות קשה. אדם מסוגר ומופנם הכבוש בעצמו: "החוטים אשר בהם נתפסתי עד היום/ התקשו בי והפכו/ פקעות כבושות בתוך עצמן".